

Κεφάλαιο 1

Πολιτικές έννοιες

Τι είναι η πολιτική;	34
Κυβέρνηση ή διακυβέρνηση;	37
Είδη κυβερνήσεων	41
Ισχύς	47
Εξουσία και νομιμοποίηση	49
Κράτος και κυριαρχία	52
Έθνη και εθνικισμός	55
Ιδεολογία	61
Αριστερά και Δεξιά	67
Πρόσθετη βιβλιογραφία και πηγές για το Κεφάλαιο 1	67

Στο βιβλίο αυτό εξετάζουμε τον τρόπο οργάνωσης της πολιτικής σε διάφορες χώρες του κόσμου. Δίνουμε έμφαση στον τρόπο με τον οποίο τα έθνη επιλύουν το κεντρικό πρόβλημα της πολιτικής, που αφορά τη συλλογική λήψη των αποφάσεων, δίνοντας ιδιαίτερη προσοχή στους κυβερνητικούς θεσμούς που υπηρετούν αυτό το σκοπό. Δεν είναι, όμως, δυνατόν να περάσουμε κατευθείαν σε αυτά τα ζητήματα. Διότι κάθε πολιτική ερμηνεία εξαρτάται από τις έννοιες μέσω των οποίων προσεγγίζουμε το αντικείμενο, όπως αυτό που «βλέπουν» στον ουρανό οι αστρονόμοι εξαρτάται από το είδος του τηλεσκοπίου που χρησιμοποιούν για τις παρατηρήσεις τους. Στην πολιτική, πράγματι, μοιάζει πολλές φορές σαν να έχει ο καθένας το ατομικό του τηλεσκόπιο, και να ισχυρίζεται μάλιστα ότι ο δικός του εξοπλισμός είναι και ο καλύτερος!

Σε αυτό το κεφάλαιο συνεπώς εισάγουμε ορισμένες θεμελιώδεις **έννοιες** που χρησιμοποιούνται στην πολιτική ανάλυση. Μια έννοια είναι απλώς μια ιδέα, ένας όρος ή μια κατηγορία – για παράδειγμα: δημοκρατία, ισχύς ή εξουσία. Ο καλύτερος τρόπος για να προσεγγίσουμε τις έννοιες είναι οι ορισμοί, που περιορίζονται στα εγγενή χαρακτηριστικά τους. Ποια είναι, για παράδειγμα, τα γνωρίσματα που πρέπει οπωσδήποτε να διαθέτει ένα σύστημα διακυβέρνησης για να μπορεί να χαρακτηριστεί δημοκρατικό; Ασφαλώς, θα συμφωνούσαμε ότι η ύπαρξη κάποιου βαθμού λαϊκού ελέγχου της κυβέρνησης εντάσσεται σε αυτή την έννοια. Εάν δεν υπήρχε κανένας τρόπος λογοδοσίας των κυβερνώντων, δεν θα υπήρχε καμία δημοκρατικότητα. Ένας καλός ορισμός μιας έννοιας, υπό αυτή τη στενή αλλά σημαντική προσέγγιση, διαθέτει τα στοιχεία της καθαρότητας, της συτομίας και της σαφήνειας.

Αντίθετα οι **συλλήψεις** έχουν ευρύτερο χαρακτήρα. Αφορούν το νόημα που δίνουμε, μια οπτική ή μια ερμηνεία κάποιας έννοιας. Μπορεί, για παράδειγμα, να αντιλαμβανόμαστε τη δημοκρατία ως ένα σύστημα αυτο-κυ-

βέρνησης ή αντιπροσωπευτικής διακυβέρνησης, ως την αρχή της πλειοψηφίας ή ως την προστασία των δικαιωμάτων των μειονοτήτων. Οι συλλήψεις, έχοντας ως αφηγηρία ορισμούς, κινούνται προς μια πληρέστερη πραγμάτευση και ανάλυση των εναλλακτικών θέσεων. Το κεφάλαιο αυτό θα αναφερθεί τόσο στις έννοιες όσο και στις συλλήψεις, θα επιμεινεί όμως περισσότερο, καθώς εντάσσεται σε ένα βιβλίο εισαγωγής στην πολιτική επιστήμη, στις πρώτες.

Τι είναι η πολιτική;

Ας πάρουμε τα πράγματα από την αρχή: τι είναι πολιτική; Εύκολα θα μπορούσαμε να συμφωνήσουμε στην απαρίθμηση ορισμένων εκφάνσεων της πολιτικής δραστηριότητας. Όταν, για παράδειγμα, ο αμερικανός πρόεδρος εμπλέκεται με το Κογκρέσο κάθε χρόνο στον καθιερωμένο καβγά τους για τον ομοσπονδιακό προϋπολογισμό, είναι δεδομένο ότι συμμετέχει σε μια πολιτική δραστηριότητα. Όταν μια ομάδα ανθρώπων συμμετέχει σε μια αντιπολεμική διαδήλωση, η πράξη της είναι ολοφάνερα πολιτική. Ο ζωτικός χώρος της πολιτικής, όπως αναδεικνύεται μέσα από ανάλογα παραδείγματα, είναι ξεκάθαρος. Όμως τα όρια της πολιτικής σφαίρας είναι λιγότερο ακριβή. Όταν, για παράδειγμα, μία χώρα εισβάλλει σε μία άλλη, η πράξη της είναι πολιτική ή διεξάγει απλώς πόλεμο; Όταν ένα δικαστήριο εκδίδει μια απόφαση για τις εκτρώσεις, η κρίση του θα πρέπει να θεωρείται πολιτική ή νομική; Η πολιτική περιορίζεται στο επίπεδο των κυβερνήσεων ή μήπως μπορούμε να την εντοπίσουμε και στις οικογένειες, στα πανεπιστήμια, ακόμη και στις ομάδες σεμιναρίων;

Μια **έννοια (concept)** είναι ένας όρος, μια ιδέα ή κατηγορία. Μια **σύλληψη (conception)** είναι μια ευρύτερη κατανόηση ή ερμηνεία μιας έννοιας (Gallie, 1956).

Πολιτική (politics) είναι η δραστηριότητα ή διαδικασία μέσω της οποίας οι ομάδες καταλήγουν σε δεσμευτικές συλλογικές αποφάσεις.

Απόλυτος ορισμός της πολιτικής – ένας ορισμός που θα εμπεριέκλειε όλα τα πράγματα που ενστικτωδώς αποκαλούμε «πολιτικά» – είναι δύσκολο να δοθεί. Ο όρος πολιτική έχει πολλές χρήσεις και εννοιολογικές αποχρώσεις. Τρεις πτυχές, όμως, της πολιτικής είναι σαφείς:

- ▶ Η πολιτική είναι συλλογική δραστηριότητα, που συντελείται στο εσωτερικό και μεταξύ ομάδων. Ένας ναυαγός σε κάποιο ερημονήσι δεν θα μπορούσε να ασκήσει πολιτική δραστηριότητα.
- ▶ Η πολιτική περιλαμβάνει τη λήψη αποφάσεων σε ζητήματα που αφορούν την ομάδα. Οι αποφάσεις αυτές μπορούν να ληφθούν με πλήθος διαφορετικών μέσων, από την ενημερωμένη διαβούλευση μέχρι τη βίαιη επιβολή.
- ▶ Οι πολιτικές αποφάσεις παίρνουν τη μορφή έγκυρης πολιτικής δράσης για μια ομάδα, δεσμεύοντας τα μέλη της σε συμφωνίες που εφαρμόζονται υποχρεωτικά.

Η αναγκαιότητα της πολιτικής έχει να κάνει με την κοινωνική φύση του ανθρώπου. Ζούμε σε ομάδες, οι οποίες είναι υποχρεωμένες να λαμβάνουν συλλογικές αποφάσεις για τη διανομή των πόρων, για

τις σχέσεις τους με τις άλλες ομάδες και για το σχεδιασμό του κοινού μέλλοντος των μελών τους. Μια χώρα που αποφασίζει για το αν θα εμπλακεί σε πόλεμο, μια οικογένεια που συζητά για τον προορισμό των διακοπών της, ένα πανεπιστήμιο που αποφασίζει εάν θα δώσει προτεραιότητα στη διδασκαλία ή την έρευνα, όλα αυτά είναι παραδείγματα ομάδων που επιχειρούν να λάβουν αποφάσεις για το σύνολο των μελών τους. Η πολιτική είναι μια θεμελιώδης δραστηριότητα, διότι μια ομάδα που δεν καταφέρνει να φτάσει σε οποιαδήποτε τέτοια απόφαση σύντομα θα έπαυε να υφίσταται.

Μετά τη λήψη τους, βέβαια, οι αποφάσεις πρέπει να τεθούν σε εφαρμογή. Θα πρέπει να βρεθούν τα μέσα που θα εξασφαλίσουν την αποδοχή και κατά προτίμηση τη συναίνεση των μελών. Οι φόροι πρέπει να συλλέγονται, όχι μόνο να επιβάλλονται, οι πόλεμοι πρέπει να διεξάγονται, όχι μόνο να κηρύσσονται. Η δημόσια εξουσία –σε τελικό βαθμό η κρατική βία– χρησιμοποιείται για την εφαρμογή της συλλογικής πολιτικής. Εάν αποτύχεις να συμβάλεις στον κοινό σκοπό, οι αρχές μπορεί να σε φυλακίσουν. Και σε κάθε περίπτωση είναι οι μόνες που έχουν αυτή την εξουσία. Η πολιτική, λοιπόν, έχει και μια σκληρή πτυχή, που αντανάκλαται στη λέξη «δεσμευτικός», στην οποία χρησιμοποιεί ο Easton στον διάσημο ορισμό του (1965b, σ. 21):

Ένα πολιτικό σύστημα μπορεί να οριστεί ως ο δεσμευτικός καταμερισμός των αξιών σε μια κοινωνία. Αυτό είναι που διακρίνει ένα πολιτικό σύστημα από άλλα συστήματα που κινούνται στο περιβάλλον του.

Ως έννοια, λοιπόν, η πολιτική μπορεί να

οριστεί ως η διαδικασία της λήψης και εκτέλεσης συλλογικών αποφάσεων. Όπως συμβαίνει όμως με πολλούς πολιτικούς όρους, με βάση αυτό τον απλό ορισμό μπορούν να κατασκευαστούν αντικρουόμενες συλλήψεις. Σε αυτό το ευρύτερο επίπεδο, η κύρια αντίθεση είναι ανάμεσα σε αυτούς που βλέπουν την πολιτική ως την επιδίωξη των συμφερόντων της κοινότητας συνολικά και εκείνων που βλέπουν την πολιτική δραστηριότητα ως σύγκρουση ανάμεσα σε ομάδες που επιδιώκουν τους δικούς τους ιδιοτελείς στόχους. Η διαφορά αυτή συνοψίζεται στους δύο ορισμούς που δίνει το λεξικό στο επίθετο «πολιτικός»: ως πολιτικό ορίζεται είτε το «σώφρον και δίκαιο» είτε το «πολυμήχανο και δολοπλόκο». Αξίζει να αντιπαραβάλλουμε αυτές τις δύο συλλήψεις, καθώς εκπροσωπούν δύο διαφορετικές αφετηρίες για την κατανόηση της πολιτικής.

Η ερμηνεία της πολιτικής ως δραστηριότητας που υπηρετεί την κοινότητα ανάγεται στους αρχαίους Έλληνες. Για παράδειγμα, ο έλληνας φιλόσοφος Αριστοτέλης (384-322 π.Χ.) υποστήριζε ότι «ο άνθρωπος είναι φύσει ζών πολιτικόν» (έκδ. 1962, σ. 28). Με αυτό δεν ήθελε να δείξει ότι η πολιτική είναι μόνο μια αναπόδραστη συνθήκη, αλλά και ότι αποτελεί ουσιωδώς ανθρώπινη δραστηριότητα, την ειδοποιεί διαφορά που μας διακρίνει από τα άλλα ζώα. Κατά τον Αριστοτέλη, οι άνθρωποι μπορούν να εκφράσουν τη φύση τους μόνον ως έλλογα, ενάρετα όντα, που συμμετέχουν ενεργά σε πολιτική κοινότητα, η οποία προσπαθεί να αναγνωρίσει το κοινό συμφέρον μέσω διαβούλευσης και να το επιδιώξει μέσω ενεργειών στις οποίες όλοι συμβάλλουν. Στο ιδεώδες πολίτευμα του Αριστοτέλη, «οι άριστοι πολίτες κυβερνούν υπηρετώντας το συμφέρον όλων, όχι επειδή είναι

υποχρεωμένοι από μηχανισμούς ελέγχου και εξισορρόπησης, αλλά επειδή θεωρούν ότι αυτό είναι το σωστό» (Nicholson, 1990, σ. 42). Η πολιτική είναι η επιδίωξη κοινών στόχων και οι πολίτες οφείλουν να συμβάλουν στην επίτευξή τους.

Σε αυτή την κάπως εξιδανικευμένη προσέγγιση, η βία και η κυριαρχία μπορεί να μην έχουν καμία θέση στη σφαίρα της πολιτικής. Κατά τον Crick (2000, σ. 30), η πολιτική είναι «η λύση του προβλήματος της τάξης, που προτιμά τη συμφιλίωση από τη βία και την επιβολή». Μια παρόμοια άποψη διατυπώνουν οι Goodin και Klingemann (1996, σ. 8): «Η ωμή ισχύς, κυριολεκτικά μιλώντας, ανήκει περισσότερο στο πεδίο της φυσικής παρά της πολιτικής. Συνεπώς, ένας απόλυτος δικτάτορας, που επιδιώκει την απόλυτη εξουσία, ορθώς θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι επιχειρεί (ασφαλώς μάταια) να υπερβεί την πολιτική».

Το πρόβλημα με αυτή την ευγενή προσέγγιση είναι ότι μιλά για ένα ιδεώδες, για το τι θα έπρεπε να είναι η πολιτική. Δεν αποτελεί περιγραφή του τι είναι στην πραγματικότητα η πολιτική. Αναμφίβολα, στην ιδανική της μορφή, η πολιτική είναι μια διαδικασία διαβούλευσης και συμφιλίωσης – η πολιτική, όμως, στον πραγματικό κόσμο είναι ασφαλώς περισσότερο συγκρουσιακή. Ένα κόμμα που επιθυμεί να καταλάβει την εξουσία εμπλέκεται στην πολιτική, ανεξάρτητα από το εάν η στρατηγική του είναι ειρηνική, βίαιη ή και τα δύο. Το να πούμε ότι οι πόλεμοι και οι δικτατορίες δεν αποτελούν μορφές της πολιτικής θα σήμαινε ότι περιορίζουμε την πολιτική σφαίρα με τρόπο που έρχεται σε σύγκρουση με την κοινή λογική, με μεγάλο μέρος της ανθρώπινης ιστορίας (περιλαμβανομένης της ιστορίας του 20ού αιώνα), αλλά και με την πραγματική πολιτική, όπως τη συναντάμε σε πολλές

περιοχές του σύγχρονου κόσμου. Το πρόβλημα αυτό μπορεί πολύ εύκολα να μετατραπεί σε παρωπίδα – και η σύλληψη αυτή μπορεί να μας κάνει να χάσουμε την επαφή μας με τη φύση της πολιτικής.

Θα πρέπει, λοιπόν, να αποδώσουμε τα δέοντα και στην αντίθετη σύλληψη – ότι η πολιτική είναι στην πραγματικότητα η χρήση του δημόσιου στίβου για την προώθηση ιδιωτικών συμφερόντων. Σε αυτή την περιγραφή, τα στενά συμφέροντα έχουν το προβάδισμα έναντι των συλλογικών αγαθών, και οι κυβερνώντες ενδιαφέρονται περισσότερο για τους δικούς τους στόχους παρά για εκείνους της κοινότητας. Σε αυτό το πλαίσιο κινούνται όσοι θεωρούν ότι η ισχύς είναι μια αυθύπαρκτη αξία, βλέποντας την πολιτική ως τον ανταγωνισμό για την κατάκτηση και διατήρησή της. Αυτή η πιο πραγματιστική προσέγγιση καλύπτει επίσης όσους βλέπουν την πολιτική ως μάχη για την απόκτηση άλλων μέσων, όπως ο πλούτος. Σύμφωνα, για παράδειγμα, με τον διάσημο ορισμό του Lasswell (1936), πολιτική είναι «ποιος παίρνει τι, πότε και πώς», ενώ οι Marx και Engels (1848) περιγράφουν την εκτελεστική εξουσία του σύγχρονου κράτους ως «μια επιτροπή διαχείρισης των υποθέσεων των κοινών αστών». Ο διάλογος γίνεται με όρους θεμελιώδους ανισορροπίας ισχύος, και οι συναινέσεις απλώς ενισχύουν τις υφιστάμενες ανισότητες.

Αυτή η ρεαλιστική σύλληψη ασφαλώς διαθέτει περιγραφική αξία. Ιδιαίτερα στις μεγάλες, περίπλοκες κοινωνίες, η πολιτική είναι ένας ανταγωνισμός ανάμεσα σε ομάδες –ιδεολογικές και υλικές– με σκοπό είτε την ίδια την εξουσία είτε την απόκτηση επιρροής επί αυτών που την ασκούν. Σημειώστε, ωστόσο, ότι καθώς οι πολιτικές αποφάσεις αγγίζουν την κοινότητα συ-

νοτικά, οι πολιτικές που ευνοούν επιμέρους ομάδες υποχρεωτικά (στα περισσότερα συστήματα) παρουσιάζονται σαν να ήταν οι βέλτιστες για την κοινότητα συνολικά. Κατ' αυτό τον τρόπο, τα συλλογικά συμφέροντα συχνά υπεισέρχονται στους πολιτικούς υπολογισμούς, και ο δημόσιος διάλογος (εφόσον και στο βαθμό που επιτρέπεται) μετριάζει την επιδίωξη των ιδιωτικών συμφερόντων.

Εμείς θεωρούμε ότι το τελικό αποτέλεσμα είναι η πολυσχιδής φύση της πολιτικής. Το πεδίο της πολιτικής περιλαμβάνει ταυτόχρονα κοινά και ανταγωνιστικά συμφέροντα, τη συνεργασία και τη σύγκρουση, τον ορθό λόγο και τη βία. Η κάθε σύλληψη ξεχωριστά είναι αναγκαία, χρειάζονται, όμως, και οι δύο για να έχουμε ολοκληρωμένη εικόνα. Η ουσία της πολιτικής έγκειται στην αλληλεπίδραση ανάμεσα σε διαφορετικές συλλήψεις και δεν θα πρέπει να περιορίζουμε τους ορίζοντές μας εστιάζοντας αποκλειστικά στη μία ή την άλλη. Ο Laver (1983, σ. 1) το θέτει ως εξής: «Αμιγής σύγκρουση είναι ο πόλεμος. Αγνή συνεργασία είναι η αληθινή αγάπη. Η πολιτική είναι μείγμα των δύο».

Κυβέρνηση ή διακυβέρνηση;

Οι μικρές ομάδες μπορούν να καταλήξουν σε συμφωνία μέσω ανεπίσημων διαβουλεύσεων, χωρίς να χρειάζεται να αναπτύξουν ειδικές διαδικασίες για τη λήψη των αποφάσεων. Τα μέλη μιας οικογένειας ή μιας αθλητικής ομάδας μπορούν να καταλήξουν σε συμφωνία μέσω άτυπων συζητήσεων. Οι δε συμφωνίες τους μπορούν να είναι αυτο-εφαρμοζόμενες, δηλαδή όσοι λαμβάνουν τις αποφάσεις αναλαμβάνουν και την πρακτική εφαρμογή τους. Αυτοί οι απλοί μηχανισμοί δεν είναι, όμως, πρακτι-

κοί για τις μεγαλύτερες μονάδες, όπως τα κράτη, που αποτελούν το επίκεντρο αυτού του βιβλίου. Τα κράτη θα πρέπει να αναπτύξουν ειδικούς θεσμούς για τη λήψη και εφαρμογή των συλλογικών αποφάσεων. Εξ ορισμού οι οργανισμοί λήψης αποφάσεων που σχηματίζονται γι' αυτό το σκοπό συνιστούν την **κυβέρνηση** – το πεδίο εντός του οποίου επιλύονται τα πολιτικά ζητήματα.

Η **κυβέρνηση (government)** αποτελείται από θεσμούς που είναι επιφορτισμένοι με τη λήψη των συλλογικών αποφάσεων για λογαριασμό της κοινωνίας. Με τη στενότερη έννοια, ο όρος κυβέρνηση αναφέρεται στο κορυφαίο πολιτικό επίπεδο αυτού του θεσμικού οικοδομήματος.

Κατά την κοινή χρήση του όρου, η «κυβέρνηση» αναφέρεται απλώς στο υψηλότερο επίπεδο των πολιτικών αξιωμάτων: στους προέδρους, τους πρωθυπουργούς και τους άλλους αξιωματούχους του κράτους. Κατά μια ευρύτερη έννοια, όμως, η κυβέρνηση συγκροτείται από όλους τους θεσμούς που είναι επιφορτισμένοι με τη λήψη και εφαρμογή των αποφάσεων για λογαριασμό της κοινότητας. Με βάση αυτόν τον τελευταίο ορισμό, το αστυνομικό σώμα, οι ένοπλες δυνάμεις, οι δημόσιοι υπάλληλοι και οι δικαστές αποτελούν μέρος της κυβέρνησης, μολονότι οι θέσεις αυτές δεν στελεχώνονται συνήθως με τη χρήση πολιτικών μεθόδων όπως οι εκλογές. Υπό αυτή την ευρύτερη έννοια, η κυβέρνηση συγκροτεί όλο το θεσμικό φάσμα στο οποίο έχει εκχωρηθεί η άσκηση της κρατικής εξουσίας.

Την κλασική θέση υπέρ της κυβέρνησης διατύπωσε τον 17ο αιώνα ο Thomas Hobbes (βλ. Πλαίσιο 1.1). Η άποψή του

ΠΛΑΙΣΙΟ 1.1**Η θέση του Hobbes υπέρ της κυβέρνησης**

Τη θέση υπέρ της κυβέρνησης διατύπωσε εξαιρετικά ο άγγλος φιλόσοφος Thomas Hobbes (1588-1689). Αφετηρία του ήταν η φυσική ισότητα των ανθρώπων ως προς την ικανότητα να βλάπτουν τους άλλους ανθρώπους:

Διότι σε ό,τι αφορά τη σωματική δύναμη, ο πιο αδύναμος έχει τη δύναμη να σκοτώσει τον δυνατότερο, είτε με δόλο, είτε συνασπιζόμενος μ' άλλους.

Έτσι αναδεικνύεται μια σύγκρουση φιλοδοξιών και ο φόβος της επίθεσης:

Αυτή η ισότητα ικανοτήτων γεννά και ίσες ελπίδες για την επίτευξη των σκοπών μας. Κατ' ακολουθία, αν δύο άνθρωποι, όποιοι κι αν είναι, επιθυμούν το ίδιο πράγμα, χωρίς εντούτοις να μπορούν αμφότεροι να το αποκτήσουν, γίνονται εχθροί. Και στην πορεία προς το σκοπό τους, που είναι κυρίως η αυτοσυντήρηση αλλά και ορισμένες φορές η ευχαρίστησή τους μόνο, προσπαθούν να καταστρέψουν ή να υποτάξουν ο ένας τον άλλο.

Χωρίς έναν κυβερνήτη να μας κρατά υπό έλεγχο, τα πράγματα παίρνουν πραγματικά δυσάρεστη τροπή:

Είναι λοιπόν φανερό, ότι όσο οι άνθρωποι ζουν χωρίς μια κοινή εξουσία που θα τους κρατούσε όλους υποταγμένους, βρίσκονται σε κατάσταση πολέμου. Και μάλιστα αυτός ο πόλεμος είναι πόλεμος των πάντων εναντίον πάντων.

Οι άνθρωποι, λοιπόν, συμφωνούν (χωρίς να διευκρινίζεται ο τρόπος) να θεσπίσουν μια απόλυτη εξουσία για να ξεφύγουν από ένα βίο που θα ήταν διαφορετικά «μοναχικός, ενδεής, βρομερός, κτηνώδης και βραχύς»:

Υπάρχει ένας και μοναδικός τρόπος συγκρότησης κοινής εξουσίας, ικανής να προστατεύει τους ανθρώπους από τις έξωθεν εισβολές και τις μεταξύ τους αδικπραγίες... όλοι εκχωρούν ολόκληρη τη δύναμη και την ισχύ τους σ' έναν άνθρωπο ή σε μια συνέλευση ανθρώπων, στο πλαίσιο της οποίας είναι δυνατή, με βάση την αρχή της πλειοψηφίας, η αναγωγή όλων των βουλήσεων σε μία... Αφού γίνει αυτό, το πλήθος που ενοποιείται έτσι σε ένα πρόσωπο ονομάζεται ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ (COMMONWEALTH).

Πηγή: (Hobbes, 1651, σ. 100), [Τόμας Χομπς, *Λεβιάθαν*, ελλ. μτφρ. Γρηγόρη Πασχαλίδη, Αιμίλιου Μεταξόπουλου, εκδ. Γνώση, Αθήνα, 1989 – Σ.τ.Ε.]

ήταν ότι η κυβέρνηση μας προστατεύει από το κακό που θα κάναμε διαφορετικά ο ένας στον άλλον, επιδιώκοντας το ίδιο όφελος και τη δόξα. Εκχωρώντας το μονοπώλιο της βίας σε μια κυβέρνηση, μεταμορφώνουμε την αναρχία σε τάξη, εξασφαλίζοντας όχι μόνο την ειρήνη αλλά και την ευκαιρία για συνεργασία.

Με σύγχρονους όρους, η κυβέρνηση προσφέρει τα οφέλη της ασφάλειας και της προβλεψιμότητας στους πολίτες της. Σε μια ευνομούμενη κοινωνία, οι πολίτες και οι επιχειρήσεις μπορούν να κάνουν μακροπρόθεσμα σχέδια, γνωρίζοντας ότι οι νόμοι θα παραμείνουν σταθεροί και θα εφαρμόζονται με συνέπεια.

Ένα πρόσθετο επιχείρημα υπέρ της κυβέρνησης, εξαιρετικά δημοφιλές μεταξύ των σύγχρονων οικονομολόγων, είναι η αποτελεσματικότητα που επιτυγχάνεται με την εγκαθίδρυση ενός σταθερού τρόπου λήψης και εκτέλεσης των αποφάσεων (Coase, 1960). Εάν πριν από τη λήψη κάθε απόφασης έπρεπε απαραίτητως να προηγηθεί η επίτευξη συμφωνίας αναφορικά με τα μέσα της λήψης και εφαρμογής της, τότε, πράγματι, η πολιτική θα καταντούσε εξαιρετικά κουραστική υπόθεση. Για να υπάρξει το όφελος της αποτελεσματικότητας, οι άνθρωποι, ακόμα κι αν διαφωνούν για το τι πρέπει να γίνει, είναι διατεθειμένοι να συμφωνήσουν πάνω σε ένα μηχανισμό για την επίλυση αυτής της διαφωνίας τους.

Ασφαλώς, η δημιουργία της κυβέρνησης συνοδεύεται από νέους κινδύνους. Ο κίνδυνος με τη συλλογική ισχύ τού Hobbes είναι ότι αυτή θα καταχραστεί την εξουσία της, δημιουργώντας περισσότερα προβλήματα από όσα επιλύει. Όπως τόνισε ένας από τους επικριτές του Hobbes, τίποτα δεν έχει να κερδίσει κανείς αν αποφύγει τον κίνδυνο των αλεπούδων, για να τον κατα-

σπαράξουν τελικά τα λιοντάρια (Locke, 1690).

Κατά τη μελέτη της κυβέρνησης, ένας από τους βασικούς στόχους μας πρέπει να είναι να βρούμε τον τρόπο για να ελέγξουμε τους εγγενείς κινδύνους της, εξασφαλίζοντας ταυτόχρονα τα ωφελήματά της. Πρέπει να έχουμε πάντοτε κατά νου το ερώτημα που είχε θέσει ο Πλάτωνας στην αρχαιότητα: «Ποιος θα φυλάσσει τους φύλακες;». Και στην απάντηση αυτού του ερωτήματος υπεισέρχεται ο ρόλος της διακυβέρνησης.

Ο όρος **διακυβέρνηση** είναι μια παλαιά λέξη που έχει γίνει ξανά δημοφιλής. Ο όρος είναι παρ' όλα αυτά δύσκολο να περιγραφεί, ίσως γιατί πρόκειται κατ' ουσίαν για σύλληψη παρά για έννοια. Όπως παρατηρούν οι Jordan, Wurzel και Zito (2005, σ. 478), «δεν υπάρχει καθολικά αποδεκτός ορισμός της διακυβέρνησης». Σε γενικές γραμμές, πάντως, η έννοια κινείται ανάμεσα στην πολιτική και την κυβέρνηση. Είναι λιγότερα από την πολιτική αλλά, κατά έναν τρόπο, περισσότερα από την κυβέρνηση. Για να γίνουμε πιο συγκεκριμένοι, ο όρος αναφέρεται σε σταθερές διαδικασίες επίλυσης πολιτικών ζητημάτων, και ως εκ τούτου εστιάζει όχι μόνο σε μια πτυχή της πολιτικής, αλλά στρέφει το ενδιαφέρον μας στο μεγάλο εύρος των μη κυβερνητικών

Η **διακυβέρνηση (governance)** υποδηλώνει τη δραστηριότητα λήψης συλλογικών αποφάσεων. Πρόκειται για μια λειτουργία στην οποία είναι ενδεχόμενο τα κυβερνητικά όργανα να μην πρωταγωνιστούν ή να μην έχουν καν συμμετοχή. Στις διεθνείς σχέσεις, πολλά ζητήματα διευθετούνται μέσω διαπραγματεύσεων: διακυβέρνηση από την οποία απουσιάζει η κυβέρνηση.

δρώντων που εμπλέκονται σε αυτές τις διαδικασίες, διευρύνοντας κατ' αυτό τον τρόπο την οπτική μας πέρα από τα στενά όρια της κυβέρνησης. Ας αναλύσουμε τώρα αυτή την περιληπτική περιγραφή.

Η διακυβέρνηση απομακρύνει την προσοχή μας από τη λειτουργία της κυβέρνησης ως μηχανισμού εντολής και ελέγχου προς τον ευρύτερο ρόλο της ρύθμισης της δημόσιας σφαίρας, τον οποίο οι κυβερνώντες πολιτικοί στις φιλελεύθερες δημοκρατίες μοιράζονται με άλλους δρώντες. Στους δρώντες αυτούς είναι δυνατόν να περιλαμβάνονται, ανάλογα με τον εκάστοτε τομέα, οι εργοδότες, τα σωματεία των εργαζομένων, η δικαστική εξουσία, οι επαγγελματίες, οι δημοσιογράφοι, ακόμη και οι ακαδημαϊκοί δάσκαλοι. Σε χώρους όπως στο σύστημα υγείας, στη δικαιοσύνη και στον αθλητισμό, οι εξειδικευμένοι επαγγελματίες –γιατροί, δικηγόροι, αθλητικοί μάνατζερ– λειτουργούν με σημαντικό βαθμό αυτορρύθμισης. Επειδή επαγγέλματα όπως αυτά δεν ανέχονται τις κυβερνητικές παρεμβάσεις, πολιτικοί θεσμοί όπως η εκτελεστική και νομοθετική εξουσία είναι απλοί επιμέρους δρώντες σε αυτά τα δίκτυα και σε καμία περίπτωση δεν παίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο. Συνήθως, για παράδειγμα, τα διάφορα αθλήματα έχουν τη δική τους ομοσπονδία, με την κυβέρνηση να παρεμβαίνει μόνο σε ακραίες καταστάσεις. Από εδώ προκύπτει ο λόγος ύπαρξης του ευρύτερου όρου της διακυβέρνησης – όχι για να υποκαταστήσει τον όρο κυβέρνηση, αλλά για να τον διευρύνει και να τον συμπληρώσει.

Υπό το πρίσμα της διαχείρισης περιπτώσεων κοινωνιών, ο όρος διακυβέρνηση περιλαμβάνει το συντονισμό του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα. Πρόκειται για την ικανότητα να γίνονται τα πράγματα, χωρίς

όμως να επιτάσσεται η εκτέλεσή τους (Rhodes, 1996). Η διακυβέρνηση αναδεικνύει την κυβέρνηση ως ένα δρώντα σε ένα δίκτυο, παρά ως το φορέα που έχει τον άμεσο έλεγχο των μοχλών της εξουσίας. Ο όρος υποδηλώνει μια συγχώνευση της δημόσιας και ιδιωτικής εξουσίας – συγκερασμός που μας βοηθά να εξηγήσουμε τη δυσκολία να του δοθεί ένας ακριβής ορισμός. «Τα παλιά χρόνια», έχει πει ένας βρετανός επιχειρηματίας που ίδρυσε την επιχείρησή του το 1992, «οι μάνατζερ έπαιρναν τις αποφάσεις και είχαν πραγματική εξουσία. Σήμερα έχουν δώσει τη θέση τους σε ομάδες εργασίας που διακρίνονται από πολυφωνία και αέναες συζητήσεις» (Guthrie, 2008).

Ο όρος έγινε πιο δημοφιλής κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα, καθώς οι δημοκρατίες της Δύσης έχασαν σε κάποιο βαθμό την εμπιστοσύνη τους στην ικανότητα των κυβερνήσεων να διαχειρίζονται άμεσα την οικονομική παραγωγή και την ευημερία των πολιτών. Εξ ου και δόθηκε μεγαλύτερη έμφαση στον ρυθμιστικό ρόλο της κυβέρνησης (π.χ. στη λειτουργία των ιδιωτικών τηλεπικοινωνιακών δικτύων) αντί του ρόλου της ως άμεσου παρόχου (π.χ. μέσω ενός κρατικού οργανισμού τηλεπικοινωνιών). Αντίστοιχα, μετά τη χρηματοοικονομική κρίση της περιόδου 2008/2009, το αίτημα που προέκυψε ήταν η αναβάθμιση του ρυθμιστικού πλαισίου, και όχι η μόνιμη εθνικοποίηση των χρεοκοπημένων επενδυτικών τραπεζών.

Πρέπει να σημειώσουμε ότι η έννοια της διακυβέρνησης βρέθηκε στο προσκήνιο και στο πλαίσιο της εξέτασης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενός θεσμού που βασίζεται σχεδόν αποκλειστικά στο ρόλο του ως ρυθμιστικής αρχής και πεδίου διαπραγμάτευσης για να ασκεί επιρροή στα κράτη μέλη. Είναι βέβαιο ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση

αποτελεί το κορυφαίο παράδειγμα ενός πλαισίου διακυβέρνησης που βασίζεται στα θεμέλια των εθνικών κυβερνήσεων (Hooghe και Marks, 2001).

Ο όρος διακυβέρνηση, καθώς αναφέρεται στη δραστηριότητα της άσκησης εξουσίας, έχει αναδειχθεί επίσης στον καταλληλότερο όταν θέλουμε να εξετάσουμε την ποιότητα και αποτελεσματικότητα μιας κυβέρνησης. Σε αυτό το πλαίσιο, ο όρος διακυβέρνηση αναφέρεται στο περιεχόμενο και την ποιότητα του κυβερνητικού έργου. Για παράδειγμα, πολλοί διεθνείς φορείς υποστηρίζουν ότι η «αποτελεσματική διακυβέρνηση» είναι αναγκαία προϋπόθεση για την οικονομική ανάπτυξη των νεοπαγών δημοκρατιών (Παγκόσμια Τράπεζα, 1997). Στέλνοντας αυτό ακριβώς το μήνυμα, ο πρόεδρος Obama δήλωσε στο κοινοβούλιο της Γκάνας το 2009 ότι «η ανάπτυξη εξαρτάται από την καλή διακυβέρνηση» (BBC News, 2009). Υπό αυτή την έννοια της διακυβέρνησης, η έμφαση δίνεται στις κυβερνητικές πολιτικές και δραστηριότητες παρά στους κυβερνητικούς θεσμούς καθατούς.

Ωστόσο, το πεδίο των διεθνών σχέσεων είναι αυτό που προσφέρει τα καλύτερα παραδείγματα διακυβέρνησης. Ο λόγος είναι σαφής: παρότι δεν υφίσταται κάποια μορφή παγκόσμιας κυβέρνησης, δηλαδή κάποιος θεσμός που να λαμβάνει αποφάσεις που δεσμεύουν τον κόσμο στο σύνολό του, πολλές πτυχές των διεθνών σχέσεων ρυθμίζονται μέσω συμφωνιών. Ένα παράδειγμα είναι το Διαδίκτυο (Internet), ένα αχανές δίκτυο διασυνδεδεμένων ηλεκτρονικών υπολογιστών, το οποίο βρίσκεται πέραν του ελέγχου τής οποιασδήποτε κυβέρνησης. Ακόμη και στην περίπτωση του Διαδικτύου, όμως, έχουν συμφωνηθεί, κυρίως από ιδιωτικούς δρώντες, ορισμένα πρότυπα

για τη διασύνδεση των υπολογιστών και την κυκλοφορία των δεδομένων. Άρα μπορούμε να μιλήσουμε για τη διακυβέρνηση, όχι όμως για την κυβέρνηση, του κυβερνοχώρου – και αντίστοιχα των τηλεπικοινωνιών, των επιδημιών, της προστασίας πνευματικών δικαιωμάτων και των αναρίθμητων άλλων σφαιρών δραστηριότητας όπου η διαντίδραση των ανθρώπων υπερβαίνει τα εθνικά σύνορα (Goldsmith και Wu, 2006).

Είδη κυβερνήσεων

Έχοντας ορίσει την έννοια της «κυβέρνησης», μπορούμε να στραφούμε τώρα στο ζήτημα της κατηγοριοποίησης των κυβερνήσεων στη συγκριτική πολιτική εν γένει και στο συγκεκριμένο βιβλίο συγκεκριμένα. Δεν θα πρέπει να έχουμε υπερβολικές φιλοδοξίες. Όπως συμβουλεύει ο Huntington (1991, σ. 8): «Τα πολιτικά καθεστώτα ποτέ δεν θα ταιριάξουν βολικά και τέλεια σε θεωρητικούς ορισμούς και κουτάκια, και κάθε σύστημα κατηγοριοποίησης είναι υποχρεωμένο να αποδεχθεί την ύπαρξη αμφιλεγόμενων, οριακών και μικτών περιπτώσεων». Έστω κι έτσι, η κατηγοριοποίηση είναι ένα σημαντικό εργαλείο, ειδικά στη συγκριτική πολιτική: μας επιτρέπει να ομαδοποιούμε παρόμοιες περιπτώσεις και να εξετάζουμε την προέλευση και τις συνέπειες κάθε κατηγορίας.

Θα πρέπει να ξεκινήσουμε με την κατηγοριοποίηση που άσκησε τη μεγαλύτερη επιρροή ανά τους αιώνες: από την ανάλυση του Αριστοτέλη για τις 158 πόλεις-κράτη της αρχαίας Ελλάδας. Οι κοινότητες εκείνες ήταν μικρές σε μέγεθος και εμφάνιζαν σημαντική διαφοροποίηση ως προς τον τρόπο διακυβέρνησής τους την περίοδο από το 500 έως το 338 π.Χ. περίπου. Η ποικιλομορφία αυτή προσέφερε στον Αρι-

στοτέλη ένα ιδανικό εργαστήριο για να εξετάσει ποιος τύπος πολιτικού συστήματος εξασφαλίζει αυτό που εκείνος θεωρούσε αναγκαίο σε μια κυβέρνηση: έναν ιδανικό συνδυασμό σταθερότητας και αποτελεσματικότητας. Η ανάλυσή του αποτελεί ένα από τα πρώτα παραδείγματα εφαρμοσμένης συγκριτικής πολιτικής.

Το μοντέλο του Αριστοτέλη βασίζεται σε δύο διαστάσεις (Πλαίσιο 1.2). Η πρώτη διάσταση αφορά τον αριθμό των ατόμων που εμπλέκονται στο έργο της διακυβέρνησης: ένας, λίγοι ή πολλοί. Η διάσταση αυτή αφορά το εύρος της συμμετοχής σε ένα πολιτικό σύστημα. Η δεύτερη διάσταση, πιο δύσκολη στην εφαρμογή της αλλά επ' ουδενί λιγότερο σημαντική, αφορούσε το κατά πόσον οι κυβερνώντες αποσκοπούσαν στο κοινό καλό («ορθή πολιτεία») ή στο ίδιο συμφέρον («παρεκβατικά πολιτεύματα»). Η διάσταση αυτή συνδέεται με τις διαφορετικές προσεγγίσεις της πολιτικής που έχουμε ήδη εξετάσει. Για τον Αριστοτέλη, η σημασία αυτής της δεύτερης πτυχής έγκειτο στο ότι ένα πολιτικό σύστημα θα ήταν πιο σταθερό και αποτελεσματικό εφόσον οι κυβερνώντες ασκούσαν την

εξουσία αποσκοπώντας στα μακροπρόθεσμα συμφέροντα της κοινότητας, και όχι στα στενά συμφέροντα της δικής τους κοινωνικής ομάδας.

Η διασταύρωση του αριθμού των κυβερνώντων (ένας, λίγοι ή πολλοί) με τη φύση της εξουσίας τους (ορθή ή παρεκβατική) μας δίνει τους έξι τύπους που καταγράφονται στο Πλαίσιο 1.2. Αξίζει τον κόπο να μιλήσουμε για κάθε κελί αυτού του πίνακα, που άσκησε τεράστια επιρροή. Στην περίπτωση της εξουσίας του ενός, ο Αριστοτέλης θεωρούσε τη βασιλεία ως την ορθή και την τυραννίδα ως την παρεκβατική μορφή πολιτεύματος. Στα συστήματα κυβέρνησης των ολίγων, ο Αριστοτέλης διέκρινε ανάμεσα στην αριστοκρατία (την οποία όριζε ως την αρχή των ενάρετων) και την εκφυλισμένη μορφή της, την ολιγαρχία (όπου άρχουν οι πλούσιοι). Και εντός της κατηγορίας της αρχής των πολλών, διέκρινε ανάμεσα στο ιδεατό πολίτευμα της «πολιτείας» –σε γενικές γραμμές αντιστοιχεί με την εξουσία της μετριοπαθούς μεσαίας τάξης, η οποία ασκείται μέσω του νόμου– από την εκφυλισμένη μορφή της «δημοκρατίας», την οποία ερμήνευε επικριτικά

ΠΛΑΙΣΙΟ 1.2

Η κατηγοριοποίηση των πολιτευμάτων από τον Αριστοτέλη

		Εξουσία του		
		<i>Ενός</i>	<i>Λίγων</i>	<i>Πολλών</i>
Πολίτευμα	<i>Ορθό</i>	Βασιλεία	Αριστοκρατία	Πολιτεία
	<i>Παρεκβατικό</i>	Τυραννίδα	Ολιγαρχία	Δημοκρατία

Πηγή: Αριστοτέλης, *Πολιτικά*, βιβλίο 3, Κεφ. 5.

ως κυβέρνηση των φτωχών που επιδιώκουν τα δικά τους συμφέροντα.

Οι σύγχρονες κατηγοριοποιήσεις συνεχίζουν να εμφανίζουν επιρροές από το έργο του Αριστοτέλη. Όπως είναι φυσικό, όμως, οι κατηγορίες του Αριστοτέλη χρειάζονται πλέον συμπλήρωση με βάση τα δεδομένα του σύγχρονου κόσμου. Στο βιβλίο αυτό διακρίνουμε τρεις τύπους κυβέρνησης – τη φιλελεύθερη δημοκρατία, την ανελεύθερη δημοκρατία και τα απολυταρχικά καθεστώτα. Με βάση αυτή τη διάκριση, έχουμε οργανώσει τα Κεφάλαια 7 έως 19. Προς το παρόν θα παρουσιάσουμε περιγραμμικά αυτούς τους τύπους, τους οποίους θα αναπτύξουμε σε μεγαλύτερο βάθος στα Κεφάλαια 5 και 6.

Αν και άγνωστη στον Αριστοτέλη, η **φιλελεύθερη δημοκρατία (liberal democracy)**, είναι η πιο οικεία κατηγορία πολιτεύματος σήμερα. Στο μοντέλο αυτό, οι κυβερνήτριες επιλέγονται μέσω ελεύθερων, δίκαιων και τακτικών εκλογών. Σχεδόν όλοι οι πολίτες έχουν δικαίωμα ψήφου, ενώ, για να υπάρχει δυνατότητα ουσιαστικής επιλογής, οι ψηφοφόροι μπορούν να συμμετέχουν και να σχηματίζουν πολιτικά κόμματα. Επιπλέον, τα ανεξάρτητα μέσα ενημέρωσης επιτρέπουν στους ψηφοφόρους να είναι ενήμεροι και να κατανοούν τα ζητήματα τόσο πριν όσο και κατά τη διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας (Dahl, 1998, σ. 39).

Ωστόσο –κι εδώ φτάνουμε στο χαρακτηρισμό «φιλελεύθερη»– η κυβέρνηση σε μια φιλελεύθερη δημοκρατία υπόκειται σε συνταγματικούς περιορισμούς. Τα ατομικά δικαιώματα, περιλαμβανομένων της ελευθερίας της συνάθροισης, της ιδιοκτησίας, της ανεξίτηρσης και της ελευθερίας του λόγου, τα προασπίζονται ανεξάρτητα δικαστήρια. Υπάρχει, λοιπόν, ένα σαφές σύνορο ανάμεσα στη δημόσια και την ιδιωτική σφαί-

ρα, το οποίο κρατά την αιρετή κυβέρνηση στη θέση της. Οι κάτοχοι δημόσιων αξιωμάτων υπόκεινται σε σαφώς καθορισμένους συνταγματικούς περιορισμούς.

Ως εκ τούτου, ο επιθετικός προσδιορισμός «φιλελεύθερη» στη φράση «φιλελεύθερη δημοκρατία» δεν αναφέρεται στην αμερικανική έννοια του όρου, που παραπέμπει στον υποστηρικτή των προοδευτικών πολιτικών που συνδέονται με το Δημοκρατικό κόμμα. Ο όρος αναφέρεται στη φιλοσοφία του φιλελευθερισμού, ένα δόγμα που θεωρεί ως μέγιστο αγαθό την αυτονομία του ατόμου. Υπό αυτή την έννοια, το σύνταγμα μιας φιλελεύθερης δημοκρατίας εξασφαλίζει όχι μόνον ένα αποδεκτό πλαίσιο για τον πολιτικό ανταγωνισμό, αλλά και μια αποτελεσματική ασπίδα προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων από τις υπερβάσεις εξουσίας της κυβέρνησης.

Περνάμε τώρα στο άλλο άκρο του φάσματος. Τα **απολυταρχικά καθεστώτα (authoritarian regimes)** δεν είναι ούτε φιλελεύθερα ούτε δημοκρατικά. Οι πολίτες δεν διαθέτουν ούτε αποτελεσματικά ούτε συστηματικά μέσα ελέγχου των κυβερνώντων. Μπορεί να μην υπάρχουν καθόλου εκλογές, για παράδειγμα στις στρατιωτικές δικτατορίες, ή μπορεί να τίθενται αυθαίρετοι περιορισμοί στις επιλογές των ψηφοφόρων: ψήφισέ μας αλλιώς θα καταλήξεις στη φυλακή. Μεγάλα τμήματα του πληθυσμού μπορεί να στερούνται δικαιώματος ψήφου, όπως συμβαίνει, για παράδειγμα, με τις γυναίκες σε πολλά βασίλεια της Μέσης Ανατολής. Σε άλλες περιπτώσεις απαγορεύεται η ύπαρξη πολιτικών κομμάτων, ή μπορεί να επιτρέπεται η λειτουργία ενός μόνο κόμματος, ή μπορεί τα υποτιθέμενα «ανεξάρτητα» κόμματα να λειτουργούν μόνο στο βαθμό που αποδέχονται την υποταγή τους. Σε κάθε περίπτω-

ΠΛΑΙΣΙΟ 1.3**Κατηγοριοποίηση των κυβερνήσεων**

	Χαρακτηριστικά	Παραδείγματα
Φιλελεύθερη δημοκρατία	Αντιπροσωπευτική και περιορισμένη κυβέρνηση, λειτουργεί βάσει του νόμου και εξασφαλίζει ένα αποδεκτό πλαίσιο πολιτικού ανταγωνισμού. Οι εκλογές γίνονται σε τακτική βάση, το δικαίωμα ψήφου είναι σχεδόν καθολικό και η διεξαγωγή τους είναι ελεύθερη και δίκαιη. Γίνονται σεβαστά τα ατομικά δικαιώματα, όπως η ελευθερία της έκφρασης και του συναθροίζεσθαι.	Πλούσιες δυτικές δημοκρατίες όπως η Αυστραλία, ο Καναδάς, η Γαλλία και η Γερμανία. Η Ινδία είναι παράδειγμα μιας εν πολλοίς φιλελεύθερης, αν και φτωχής κατά βάση, δημοκρατίας.
Ανελεύθερη δημοκρατία	Οι ηγέτες εκλέγονται χωρίς να νοθεύεται το αποτέλεσμα. Ωστόσο, εκμεταλλεύονται το αξίωμά τους για να μη δίνεται η πολιτική μάχη επί ίσοις όροις. Για να υπονομεύσουν τους αντιπάλους τους, οι ηγέτες παρεμβαίνουν στην άσκηση του νόμου, στη λειτουργία των μέσων ενημέρωσης και της αγοράς. Τα ατομικά δικαιώματα είναι ασθενώς κατοχυρωμένα και η δικαστική εξουσία αδύναμη.	Πολλά κράτη που είχαν προηγουμένως δικτατορία στην Αφρική και τη Λατινική Αμερική (π.χ. Βενεζουέλα). Αρκετές ασιατικές χώρες (π.χ. Μαλαισία). Ορισμένα πρώην κομμουνιστικά κράτη (π.χ. Ρωσία). Σημειώστε ότι η Βενεζουέλα υπό τον Chávez και η Ρωσία υπό τον Putin επέστρεψαν σε μια πιο απολυταρχική εκδοχή της δημοκρατίας.
Απολυταρχικά καθεστώτα	Οι ηγέτες είναι υπεράνω του νόμου και δεν δεσμεύονται από αποτελεσματικά μέσα λογοδοσίας στο λαό. Τα μέσα ενημέρωσης είναι είτε ελεγχόμενα είτε τελούν υπό εκφοβισμό. Η πολιτική συμμετοχή είναι συνήθως περιορισμένη και αποθαρρύνεται. Ωστόσο, η εξουσία των ηγετών συχνά περιορίζεται από την υποχρέωσή τους να διατηρούν σιωπηρές συμμαχίες με άλλα κέντρα εξουσίας, όπως οι μεγαλοκτηματίες, ο στρατός και οι θρησκευτικοί ηγέτες.	Στρατιωτικές δικτατορίες, μοναρχικά καθεστώτα και δικτάτορες. Η απολυταρχική εξουσία είναι η πιο διαδεδομένη μορφή διακυβέρνησης στην ιστορία.

Στα **ολοκληρωτικά κράτη** του 20ού αιώνα, η συμμετοχή ήταν υποχρεωτική αλλά ελεγχόμενη, καθώς η κυβέρνηση επιδίωκε τον απόλυτο έλεγχο της κοινωνίας, με την επίκληση μιας ιδεολογίας που αποσκοπούσε στη μεταμόρφωση τόσο της κοινωνίας όσο και της ανθρώπινης φύσης. Τα καθεστώτα αυτά βασίζονταν σε πολύ μεγάλο βαθμό στα μέλη του κόμματος, στη μυστική αστυνομία και σε άλλους πληροφοριοδότες, που λειτουργούσαν ως μέσα κοινωνικού ελέγχου.

Τα κομμουνιστικά και φασιστικά καθεστώτα θεωρητικά ασπάζονταν την ολοκληρωτική φιλοσοφία, η οποία, όμως, ως μοντέλο εφαρμοζόταν σπάνια πλήρως, με εξαίρεση ένα διάστημα στη Σοβιετική Ένωση. Πιο πρόσφατα, το Ιράν, μετά την Ισλαμική Επανάσταση του 1979, εμφάνιζε ορισμένα ολοκληρωτικά χαρακτηριστικά.

ση, οι κυβερνώντες εκμεταλλεύονται τις δυνατότητες του αξιώματός τους (περιλαμβανομένης της επιρροής επί των μέσων ενημέρωσης) ώστε να αποτρέπουν την επί ίσοις όροις μάχη της κάλπης. Η επικοινωνία ανάμεσα στους κυβερνώντες και τους κυβερνώμενους είναι λιγοστή και χαμηλής ποιότητας. Επιπλέον, οι ηγέτες σε απολυταρχικά καθεστώτα –σε αντίθεση με εκείνους σε οποιουδήποτε τύπου δημοκρατία– είναι έτοιμοι να νοθεύσουν, εάν χρειαστεί, το αποτέλεσμα της κάλπης.

Παρότι τα κομμουνιστικά κράτη του υπαρκτού σοσιαλισμού έχουν περάσει στην ιστορία και τα στρατιωτικά καθεστώτα είναι σήμερα ελάχιστα, η απολυταρχική εξουσία παραμένει μια σημαντική μορφή διακυβέρνησης. Στο κάτω κάτω, η Κίνα εί-

ναι η πολυπληθέστερη χώρα του κόσμου, ενώ η Μέση Ανατολή φιλοξενεί πολλά σημαντικά απολυταρχικά καθεστώτα (αλλά και το μεγαλύτερο μέρος των πετρελαϊκών αποθεμάτων του πλανήτη).*

Θα πρέπει να σημειώσουμε επίσης παρενθετικά τη διάκριση που γίνεται συχνά ανάμεσα στα απολυταρχικά και **ολοκληρωτικά (totalitarian)** καθεστώτα (Linz, 1975). Ο δεύτερος όρος χρησιμοποιείται συχνά για να χαρακτηρίσει τα κομμουνιστικά και φασιστικά καθεστώτα. Οι ηγέτες αυτών των συστημάτων επιδίωκαν τον στενό έλεγχο και την ολική μεταμόρφωση της κοινωνίας. Αντίθετα, οι ηγέτες στα περισσότερα απολυταρχικά καθεστώτα επιδιώκουν να απομονώσουν τον εαυτό τους από την ευρύτερη κοινωνία και σπάνια είναι δικτάτορες υπό

* Οι πρόσφατες εξεγέρσεις τμημάτων του πληθυσμού κατά των απολυταρχικών καθεστώτων χωρών της Μέσης Ανατολής (Τυνησία, Αίγυπτος, Λιβύη, Συρία, Υεμένη), το πρώτο εξάμηνο του 2011, δεν έχουν ακόμα πετύχει τη μεταπήδηση των συστημάτων στην κατηγορία των φιλελεύθερων δημοκρατιών, παρά την εκδίωξη των αυταρχικών μη εκλεγμένων ηγετών σε πολλά από αυτά. Πρέπει να επισημανθεί ότι κάτι τέτοιο δεν θα έχει επιτευχθεί ούτε και μετά τη διεξαγωγή ελεύθερων εκλογών στις χώρες αυτές, καθώς βασικά συστατικά της φιλελεύθερης δημοκρατίας, όπως η προστασία ατομικών δικαιωμάτων και η ελευθερία έκφρασης των ΜΜΕ, θα εκλείπουν. (Σ.τ.Ε.)

την έννοια ότι έχουν τον απεριόριστο έλεγχο. Τούτων δοθέντων, είναι δυνατός ο διαχωρισμός ανάμεσα σε απολυταρχικά και ολοκληρωτικά καθεστώτα. Ωστόσο, επειδή τα περισσότερα ολοκληρωτικά καθεστώτα ανήκουν πλέον στο παρελθόν, έχουμε επιλέξει σε αυτό το βιβλίο να χρησιμοποιούμε τον όρο «απολυταρχική εξουσία» για να αναφερόμαστε σε όλους τους τύπους μη δημοκρατικής διακυβέρνησης. Και εντάσσουμε τα ολοκληρωτικά καθεστώτα ως υπομάδα αυτής της ευρύτερης κατηγορίας.

Φτάνουμε τέλος στην γκρίζα ζώνη. Εδώ συναντάμε τον μεγάλο αριθμό υβριδικών καθεστώτων που συνδυάζουν δημοκρατικά και απολυταρχικά στοιχεία. Πολλοί όροι έχουν διατυπωθεί για την περιγραφή αυτής της μορφής καθεστώτων: ημι-δημοκρατία, εκλογική δημοκρατία (*electoral democracy*), δημοκρατία μέσω εξουσιοδότησης (*delegative democracy*), ημι-απολυταρχισμός, εκλογικός απολυταρχισμός (O' Donnell, 1994). Απλοποιώντας σε μεγάλο βαθμό τα πράγματα, μπορούμε να πούμε ότι ο πιο σημαντικός τύπος υβριδικού καθεστώτος στον σύγχρονο κόσμο είναι αυτό που ονομάζουμε **ανελεύθερη δημοκρατία (*illiberal democracy*)** (Zakaria, 2003). Το σύστημα αυτό το συναντάμε σε πολλές χαμηλού εισοδήματος χώρες. Ορισμένες είναι πρώην κομμουνιστικές, ενώ άλλες είναι πρώην δικτατορίες ή αποικίες.

Σε μια ανελεύθερη δημοκρατία, οι κυβερνώντες επιτρέπουν τη διεξαγωγή εκλογών, το αποτέλεσμα των οποίων να μην δεν είναι χαλκευμένο, είναι όμως ελεγχόμενο. «Δημιουργούν» το αποτέλεσμα, έστω και αν δεν το «κλέβουν» (MacKenzie, 1958). Στη Ρωσία, για παράδειγμα,

η επανεκλογή του προέδρου Putin το 2004 αντανάκλωσε τη γνήσια λαϊκή επιθυμία για έναν ισχυρό ηγέτη. Υπό αυτή την έννοια, η Ρωσία ήταν τουλάχιστον μια εκλογική δημοκρατία. Παρ' όλα αυτά, ουδείς παρατηρητής θα περιέγραφε τη Ρωσία υπό τον Putin ως φιλελεύθερη δημοκρατία. Ως πρώην μέλος της Κα Γκε Μπε, ο Putin απέδειξε ότι γνώριζε άριστα τους μηχανισμούς της εξουσίας, κυριαρχώντας στα ραδιοτηλεοπτικά μέσα, επιβραβεύοντας τους φίλους του και τιμωρώντας ανηλεώς τους εχθρούς του. Επειδή οι εκλογές σε μια ανελεύθερη δημοκρατία σπανίως καταλήγουν σε κυβερνητική αλλαγή, η μετάβαση από τον έναν ηγέτη στον άλλον προκύπτει συνήθως έπειτα από παραίτηση ή –όπως στη Ρωσία και σε μεγάλο μέρος της Λατινικής Αμερικής– λόγω των ορίων επανεκλογής που ορίζει το σύνταγμα.

Η ανελεύθερη δημοκρατία είναι διαδεδομένη μορφή διακυβέρνησης στο πολιτικό τοπίο του σύγχρονου κόσμου, παρά το γεγονός ότι, λόγω του υβριδικού χαρακτήρα της, έχει λάβει ανεπαρκή προσοχή. Θα πρέπει επίσης να είμαστε προσεκτικοί και να μην υποθέτουμε αβίαστα ότι πρόκειται για νέο τύπο πολιτικού συστήματος. Ο Finer (1970), για παράδειγμα, πραγματεύεται την παραπλήσια έννοια της οιονεί-δημοκρατίας (*quasi-democracy*), χρησιμοποιώντας ως βασικό παράδειγμα το Μεξικό. Τα παραδείγματα είναι, ωστόσο, λιγότερο σταθερά από την τυπολογία τους. Συχνά, τα πολιτικά συστήματα εισέρχονται ή βγαίνουν από μία κατηγορία, καθώς κινούνται προς την πλήρη δημοκρατία (ή την πλήρη απολυταρχία).^{*} Σε επίπεδο χωρών, για παράδειγμα, το αγαπημένο παρά-

^{*} Είναι, ωστόσο, ασφαλές να θεωρήσουμε ότι η προτεινόμενη τυπολογία κινείται κατά μήκος

δειγμα του *Finer*, το Μεξικό, μπορεί σήμερα να χαρακτηριστεί ως φιλελεύθερη δημοκρατία.

Ισχύς

Η ισχύς είναι το νόμισμα της πολιτικής. Όπως το χρήμα επιτρέπει την αποτελεσματική κυκλοφορία των προϊόντων και των υπηρεσιών μέσα σε μια οικονομία, έτσι και η ισχύς επιτρέπει τη λήψη και εφαρμογή των συλλογικών αποφάσεων. Χωρίς ισχύ, η κυβέρνηση θα ήταν άχρηστη, σαν αυτοκίνητο χωρίς κινητήρα. Η ισχύς είναι το κύριο πολιτικό εργαλείο που επιτρέπει στους κυβερνήτες να υπηρετούν και να εκμεταλλεύονται τους υπηκόους τους.

Η **ισχύς (power)** είναι η δυνατότητα επίτευξης των επιθυμητών αποτελεσμάτων. Ο όρος χρησιμοποιείται συχνά ως συνώνυμο της επιρροής, για να υποδηλώσει τον αντίκτυπο (όπως και αν ασκείται αυτός) του ενός δρώντος επί ενός άλλου. Ο όρος χρησιμοποιείται, όμως, και με μια στενότερη έννοια, για να αναφερθεί σε πιο δυναμικούς τύπους επιρροής: ένα παράδειγμα είναι το να περνά κανείς το δικό του μέσω απειλών.

Ορισμένοι συγγραφείς φτάνουν στο σημείο να ορίζουν την πολιτική υπό το πρίσμα της ισχύος. Κατά τον Hay (2002, σ. 3), για παράδειγμα, η πολιτική «ασχολείται με την κατανομή της ισχύος, την άσκηση και τις συνέπειές της». Κατ' αυτό το σκεπτικό,

η πολιτική απαντάται όχι μόνο στην κυβέρνηση, αλλά και στους χώρους εργασίας, στην οικογένεια, στο πανεπιστήμιο, για την ακρίβεια σε κάθε πεδίο όπου μπορεί να ασκηθεί ισχύς. Η άποψη αυτή είναι ενδεχομένως υπερβολικά ευρεία. Στην πραγματικότητα, οι μελετητές της πολιτικής ενδιαφέρονται κυρίως για τη ροή της ισχύος εντός και πέριξ της κυβέρνησης. Όλοι συμφωνούν ότι η ισχύς διαδραματίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στην πολιτική. Πώς θα πρέπει, λοιπόν, να αντιληφθούμε αυτό τον όρο;

Η ίδια η λέξη προέρχεται από το λατινικό *potere* (σσ. εννοεί την αγγλική λέξη *power*), που σημαίνει «είμαι ικανός». Υπό μία έννοια λοιπόν, η ισχύς είναι απλώς η ικανότητα να επιτυγχάνονται τα επιθυμητά αποτελέσματα (Russell, 1938). Όσο μεγαλύτερη είναι η δυνατότητά μας να ορίζουμε την τύχη μας, τόσο περισσότερη ισχύ κατέχουμε. Υπό αυτή την έννοια, η περιγραφή των ΗΠΑ ως ισχυρής χώρας σημαίνει ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες έχουν τη δύναμη να επιτύχουν τους στόχους τους, όποιοι και αν είναι αυτοί. Αντιστοίχως, η έλλειψη ισχύος σημαίνει ότι είναι κανείς έρμαιο των περιστάσεων. Σημειώστε ότι εδώ η έμφαση δίνεται στην ισχύ να *επιτευχθεί* ένας στόχος, και όχι στην ισχύ που ασκείται *επί κάποιου* – στη δυνατότητα δηλαδή να επιτυγχάνονται οι στόχοι, και όχι στην άσκηση ελέγχου επί άλλων λαών ή κρατών.

Αυτή η προσέγγιση της «ισχύος να» συνδέεται με τον αμερικανό κοινωνιολόγο

ενός συνεχούς, με την έννοια ότι η μετάβαση από μια απολυταρχία σε μια φιλελεύθερη δημοκρατία εμπεριέχει συχνά τη φάση της ανελεύθερης δημοκρατίας, κατά την οποία επιχειρείται η παροχή πολιτικών ελευθεριών ως απάντηση στις αυξανόμενες πιέσεις των μαζών, ενώ από την κατηγορία αυτή διέρχεται και μια καταρρέουσα προς την απολυταρχία δημοκρατία, όταν εδραιωμένες ελευθερίες και δικαιώματα αφαιρούνται σταδιακά ωσότου επικρατήσει οριστικά ο νόμος του ενός. (Σ.τ.Ε.)

Talcott Parsons (1902-79). Ο Parsons ερμήνευσε την ισχύ ως τη δυνατότητα μιας κυβέρνησης να αξιοποιεί τις υποχρεώσεις των πολιτών της, προκειμένου να επιτύχει συλλογικούς στόχους, όπως η έννομη τάξη και η προστασία του περιβάλλοντος. Εάν τα άλλα δεδομένα είναι ίσα, όσο πιο ισχυρή είναι η κυβέρνηση, τόσο πιο αποτελεσματική θα είναι και όσον αφορά την επίτευξη των στόχων της κοινότητας. Κατά τον Parsons (1967), η πολιτική ισχύς είναι ένα επιθυμητό συλλογικό μέσο που επιτρέπει στους κυβερνώντες να επιτυγχάνουν το κοινό συμφέρον.

Η γεννημένη στη Γερμανία πολιτική φιλόσοφος Hannah Arendt (1906-75) διατύπωσε παρόμοια θέση, ορίζοντας την ισχύ ως «όχι μόνο τη δυνατότητα για δράση, αλλά τη δυνατότητα για συντονισμένη δράση» (1970, σ. 44). Η ομάδα, της οποίας τα μέλη είναι διατεθειμένα να ενεργήσουν από κοινού, διαθέτει μεγαλύτερη ικανότητα να επιτύχει τους στόχους της – σε σύγκριση με μια άλλη στην οποία κυριαρχούν η καχυποψία και οι εσωτερικές συγκρούσεις. Κατά την Arendt, όπως και κατά τον Parsons, η κατοχή της εξουσίας σημαίνει την κατοχή εξουσιοδότησης από τα μέλη της ομάδας για την επιδίωξη κοινών στόχων. Έτσι, η Arendt θεωρούσε ότι η ισχύς και η βία είναι εχθροί και όχι αδέρφια: «Η ισχύς και η βία είναι έννοιες αντίθετες. Όπου κυβερνά η μία, η άλλη απουσιάζει. Η βία μπορεί να καταστρέψει την ισχύ. Είναι επίσης απολύτως ανίκανη να τη δημιουργήσει» (1966, σ. 56). Αυτή η οπτική της ισχύος αντανακλά μια σύλληψη της πολιτικής ως έκφρασης των συλλογικών συμφερόντων της κοινότητας.

Αυτή η καλοπροαίρετη σύλληψη της ισχύος που ανέπτυξαν οι Parsons και Arendt άσκησε μεν κάποια επιρροή, παρα-

μένει όμως ατελής. Όπως είδαμε εξετάζοντας τις ευρύτερες συλλήψεις της πολιτικής, η ισχύς είναι περισσότερα πράγματα από τεχνική λειτουργία για την επίτευξη ενός συλλογικού οράματος. Το ζήτημα ποιανού το όραμα θα κυριαρχήσει, ασφαλώς πρέπει να λαμβάνεται υπόψη σε κάθε ορισμό της ισχύος. Σε μεγάλο βαθμό, η ισχύς συνίσταται στην ικανότητα να περνάς το δικό σου, να επιβάλλεις τις απόψεις σου, είτε διά της βίας είτε με την πειθώ. Με άλλα λόγια, ο ένας δρων ασκεί ισχύ επί άλλων δρώντων. Σύμφωνα με τον διάσημο ορισμό του Dahl (1957), ισχύς είναι να μπορείς να αναγκάζεις τους άλλους να κάνουν ό,τι δεν θα έκαναν από μόνοι τους. Σε αυτή την ερμηνεία, η ισχύς εξισώνεται με την επιρροή επί των άλλων.

Η ισχύς ως επιρροή μπορεί να ασκηθεί με διάφορους τρόπους, περιλαμβανομένων των απειλών, δωροδοκιών, διαπραγματεύσεων και δεσμεύσεων. Περιπλέκοντας τα πράγματα, ο όρος «ισχύς» συχνά αναφέρεται περιοριστικά στην επιρροή που επιτυγχάνεται μέσω της απειλής επιβολής κυρώσεων: «τα λεφτά σου ή τη ζωή σου». Από αυτή τη στενότερη άποψη, η ισχύς δεν σχετίζεται κανονικά με την επιρροή που επιτυγχάνεται με τη διαπραγμάτευση μιας συμφωνίας (η οποία μπορεί να είναι επωφελής και για τα δύο μέρη) ή με το να πειστεί ο άλλος ότι ενεργώντας με ένα συγκεκριμένο τρόπο είναι απλώς το σωστό (αλλαγή προτιμήσεων). Σε αυτές τις περιπτώσεις, η σχέση που περιγράφεται γίνεται πιο εύκολα αντιληπτή ως σχέση επιρροής παρά ως σχέση ισχύος.

Είναι λοιπόν σαφές ότι η έννοια της ισχύος αποτελεί πηγή ενός μεγάλου αριθμού – ίσως και υπερβολικά μεγάλου – συλλήψεων (Lukes, 1974). Στο απλούστερο επίπεδο, η ισχύς είναι απλώς η επίτευξη

επιδιωκόμενων αποτελεσμάτων. Ξεπερνώντας αυτό τον θεμελιώδη ορισμό, η αντίληψή μας περί ισχύος αντανακλά τις θέσεις μας σχετικά με την πολιτική. Εάν εκλαμβάνουμε την πολιτική ως την επιδίωξη κοινών στόχων, θα εκλάβουμε την ισχύ ως ένα εργαλείο στη διάθεση της πολιτικής κοινότητας συνολικά. Εάν, αντίθετα, ερμηνεύουμε την πολιτική ως ένα πεδίο σύγκρουσης όπου ανταγωνιστικές ομάδες επιδιώκουν τους δικούς τους στόχους, είναι πιθανότερο να μετρήσουμε την ισχύ με βάση την ικανότητα κάθε ομάδας να επικρατεί επί των ανταγωνιστών της.

Εξουσία και νομιμοποίηση

Η **εξουσία** είναι έννοια ευρύτερη της ισχύος. Ενώ η ισχύς σημαίνει ότι έχεις τη δύναμη να ενεργείς, η εξουσία είναι το αναγνωρισμένο δικαίωμα να το πράττεις. Εξουσία υπάρχει όταν οι ιεραρχικά κατώτεροι αναγνωρίζουν στους ανωτέρους τους το δικαίωμα να δίνουν εντολές. Έτσι, ένας στρατηγός μπορεί να ασκήσει την ισχύ του επί των στρατιωτών του εχθρού, δεν έχει όμως εξουσία πάνω τους, η εξουσία του περιορίζεται στους δικούς του στρατιώτες.

Όταν συγγραφείς όπως ο Parsons και η Arendt υποστηρίζουν ότι η ισχύς αποτελεί ένα συλλογικό μέσο για την επίτευξη στόχων, εννοούν ότι η ισχύς είναι στον μέγιστο βαθμό αποτελεσματική όταν παίρνει τη μορφή της εξουσίας. Ο γερμανός κοινωνιολόγος Max Weber (1864-1920) υποστήριξε

Εξουσία (authority) είναι το δικαίωμα του άρχειν. Η εξουσία δημιουργεί τη δική της ισχύ, όσο τουλάχιστον οι άνθρωποι αποδέχονται ότι ο κάτοχός της έχει το δικαίωμα να λαμβάνει αποφάσεις.

ότι σε μια σχέση εξουσίας οι κυβερνώμενοι εκτελούν την εντολή ως εάν να την είχαν υιοθετήσει αυθόρμητα ως αυτοσκοπό (1922, σ. 29). Όμως η εξουσία σημαίνει περισσότερο πράγματα από την εθελούσια συμμόρφωση. Αναγνωρίζοντας κανείς την εξουσία των ηγετών δεν σημαίνει πάντα ότι συμφωνεί και με τις αποφάσεις τους. Σημαίνει μόνον ότι αποδέχεται το δικαίωμά τους να λαμβάνουν αποφάσεις και το δικό του καθήκον να υπακούει σε αυτές. Οι σχέσεις εξουσίας παραμένουν ιεραρχικές.

Όπως υπάρχουν διάφορες πηγές ισχύος, έτσι και η εξουσία μπορεί να βασίζεται σε μια σειρά από διαφορετικά θεμέλια. Ο Weber διατύπωσε μια σύλληψη της εξουσίας που άσκησε μεγάλη επιρροή, διακρίνοντας τρεις τρόπους νομιμοποίησης της πολιτικής ισχύος: μέσω της παράδοσης, μέσω του χαρίσματος και μέσω της επίκλησης νομικών – ορθολογικών κανόνων (Πλαίσιο 1.4). Η κατηγοριοποίηση αυτή παραμένει μια χρήσιμη αφετηρία για τη σύγκριση της φύσης της πολιτικής εξουσίας σε σύγχρονα κράτη.

Ο πρώτος τύπος του Weber, η **παραδοσιακή εξουσία (traditional authority)**, βασίζεται στο «σεβασμό όσων πραγμάτων υπάρχουν πράγματι, λέγεται ότι υπάρχουν ή υποτίθεται ότι υπάρχουν εξ αρχής» (1923, σ. 296). Οι παραδοσιακοί ηγέτες δεν έχουν ανάγκη να αιτιολογήσουν την εξουσία τους. Αντ' αυτού, η υπακοή απαιτείται διότι αποτελεί μέρος της φυσικής τάξης των πραγμάτων. Για παράδειγμα, οι μονάρχες κυβερνούν επειδή αυτό έκαναν πάντοτε. Η απαίτηση για περαιτέρω νομιμοποίηση της εξουσίας τους θα ισοδυναμούσε με αμφισβήτηση της παράδοσης.

Η παραδοσιακή εξουσία αποτελεί συνήθως επέκταση της πατριαρχίας: δηλαδή της εξουσίας του πατέρα ή του γηραιότε-

ΠΛΑΙΣΙΟ 1.4**Η κατάταξη των τύπων εξουσίας από τον Weber**

Τύπος	Βάση	Παράδειγμα
Παραδοσιακή	Το έθιμο και ο καθιερωμένος τρόπος δράσης.	Μοναρχία.
Χαρισματική	Προσήλωση στον ηγέτη και στο μήνυμά του.	Οι διάφοροι επαναστάτες ηγέτες.
Νομική – ορθολογική	Κανόνες και διαδικασίες. Το αξίωμα, όχι ο αξιωματούχος.	Γραφειοκρατία.

Πηγή: Weber (1922).

ρου άρρενος μέλους της οικογενείας. Ο Weber (1923, σ. 296) παραθέτει πολλά παραδείγματα πατριαρχικών σχέσεων:

«Πατριαρχία είναι η εξουσία που ασκεί ο πατέρας, ο σύζυγος, το πρεσβύτερο μέλος ή ο μεγαλύτερος αδελφός επί των μελών της οικογένειας. Σημαίνει την κυριαρχία του αφέντη και πάτρωνα επί των δούλων, των υποτακτικών και των ελεύθερων ανθρώπων. Είναι η εξουσία του άρχοντα επί των υπηρετών και του προσωπικού τού οίκου του, του πρίγκιπα επί των αξιωματούχων της αυλής και των δικαστηρίων».

Η παραδοσιακή εξουσία παραμένει το πρότυπο πολλών πολιτικών σχέσεων, ιδίως σε απολυταρχικά καθεστώτα. Στην αραβική γλώσσα, για παράδειγμα, ο όρος «σεϊχης» αναφέρεται τόσο στον αρχηγό ενός βασιλείου όσο και στον επικεφαλής μιας διευρυμένης οικογένειας. Ο όρος έχει θετικές συνδηλώσεις, όπως η ωριμότητα, η εμπειρία και η σοφία. Με τον τρόπο αυτό, η παραδοσιακή εξουσία του πατέρα

προβάλλεται στο πολιτικό σύστημα συνολικά, παρέχοντας ένα θεμέλιο εξουσίας το οποίο αναμένεται ότι οι υπήκοοι αποδέχονται άνευ όρων – σαν να ήταν παιδιά.

Η δεύτερη μορφή εξουσίας του Weber είναι η **χαρισματική (charismatic)**. Ο τύπος αυτός έρχεται σε αιχμηρή αντίθεση με την εξουσία που βασίζεται στην παράδοση. Ενώ η παραδοσιακή εξουσία εδράζεται στο παρελθόν, η χαρισματική απορρίπτει την ιστορία. Ο χαρισματικός προφήτης κοιτάζει μπροστά, πείθει τους οπαδούς του ότι μπορούν να φτάσουν στη γη της επαγγελίας. Εδώ, η υπακοή στους ηγέτες εδράζεται στο θαυμασμό που τρέφουν για τα πρόσωπά τους οι οπαδοί τους, οι οποίοι αποδίδουν στο λυτρωτή τους εξαιρετικές, ακόμη και υπερφυσικές, ιδιότητες.

Κατά τον Weber, το χάρισμα, σε αντίθεση με την κοινή χρήση του όρου, δεν αποτελεί εγγενή ιδιότητα του ηγέτη. Αντίθετα, το χάρισμα αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο εκλαμβάνουν οι οπαδοί αυτές τις ηγετικές φυσιογνωμίες: ως εμπνευσμένες, ηρωικές και μοναδικές. Άρα δεν έχει νόημα να αναζητήσουμε τις ατομικές ιδιό-

τητες που διακρίνουν τους χαρισματικούς ηγέτες. Σε κάθε περίπτωση, οι έρευνες δείχνουν ότι οι προσωπικότητές τους είναι αρκετά συνηθισμένες (Oakes, 1997). Το κλειδί βρίσκεται στη ζήτηση και όχι στην προσφορά: μέσα από ποιες πολιτικές συνθήκες αναδύεται η ανάγκη για μια τέτοια μεσοϊανικού τύπου έκφραση της εξουσίας;

Συνήθως, οι χαρισματικοί ηγέτες αναδεικνύονται σε περιόδους κρίσης και αναστάτωσης. Ο Ιησούς Χριστός, ο Mahatma Gandhi, ο Martin Luther King, ο Adolf Hitler αποτελούν μερικά παραδείγματα. Ωστόσο, η βάση της χαρισματικής εξουσίας στο άτομο είναι επίσης και η πηγή αδυναμίας της. Σε αντίθεση με την παραδοσιακή, η χαρισματική εξουσία είναι βραχύβια: χάνεται είτε μαζί με τον ηγέτη είτε με τη μεταφορά της σε μια πιο μόνιμη δομή. Η διαδικασία αυτή ονομάζεται **«τυποποίηση του χαρίσματος»**. Ο θρησκευτικός ηγέτης ιδρύει μια εκκλησία. Ο πολιτικός ιδρύει ένα κόμμα. «Είναι η μοίρα του χαρίσματος», γράφει ο Weber (1922, σ. 129), «να υποχωρεί με την ανάπτυξη εμπεδωμένων θεσμικών δομών».

Ας δούμε την περίπτωση του επαναστατικού Ιράν. Ο Ayatollah Khomeini ήταν ένας χαρισματικός μουσουλμάνος κληρικός, εξόριστος ήρωας, ο οποίος επέστρεψε θριαμβευτικά στην πατρίδα του το Ιράν, για να αναλάβει τη διακυβέρνηση μετά την επανάσταση του 1979, η οποία έριξε από την εξουσία τον Shah. Ο Khomeini πέτυχε να εγκαθιδρύσει στο Ιράν ένα θεοκρατικό

καθεστώς με κυρίαρχο στοιχείο τον κλήρο, το οποίο επιβίωσε του θανάτου του το 1989. Καθώς, όμως, ξεθωριάζουν οι αναμνήσεις του ιδρυτή του καθεστώτος, οι νεότερες γενιές αμφισβητούν ολοένα και περισσότερο την πολιτική εξουσία των διεφθαρμένων θρησκευτικών ηγετών, οδηγώντας στις διαδηλώσεις που ακολούθησαν τις αμφιλεγόμενες εκλογές του 2009. Μένει να αποδειχθεί εάν το καθεστώς που δημιούργησε ο χαρισματικός προφήτης μπορεί να επιβιώσει μακροπρόθεσμα.

Η τρίτη και τελευταία βάση της εξουσίας στο σχήμα του Weber ονομάζεται **νομική – ορθολογική (legal-rational)**. Εδώ, οι άνθρωποι οφείλουν υποταγή σε κανόνες, και όχι σε κυβερνήτες. Η διακυβέρνηση στηρίζεται σε κανόνες, και όχι στην παράδοση ή το χάρισμα. Η νομική – ορθολογική εξουσία εμπεριέχεται σε ένα ρόλο ή θέση, και όχι σε κάποιο συγκεκριμένο πρόσωπο. Καθώς απορρέει από το αξίωμα, και όχι από το πρόσωπο, υπάρχει η δυνατότητα να μιλήσει κανείς για αξιωματούχους οι οποίοι «υπερβαίνουν τις αρμοδιότητές τους». Ο καθορισμός της εξουσίας κάθε αξιωματούχου προσδιορίζει και τα όριά της, άρα επιτρέπει την επανόρθωση τυχόν αδικιών. Κατ' αυτό τον τρόπο, η νομική – ορθολογική εξουσία αποτελεί το θεμέλιο των ατομικών δικαιωμάτων και προσφέρει έναν πυλώνα της φιλελεύθερης δημοκρατίας.

Ο Weber πίστευε ότι η νομική – ορθολογική εξουσία γίνεται σταδιακά η κυρίαρχη μορφή στον σύγχρονο κόσμο, τόσο στην πολιτική σφαίρα όσο και έξω από αυτή. Ο δημόσιος υπάλληλος που κάνει τη δουλειά του με βάση ένα γραπτό κανονισμό, ο πολιτικός που ενεργεί εντός των ορίων του συντάγματος, ο δικαστής που εφαρμόζει μεθοδικά το νόμο – όλα αυτά είναι παραδείγματα ατόμων που εφαρμό-

Η **τυποποίηση του χαρίσματος (routinization of charisma)** είναι η διαδικασία μέσω της οποίας η ατομική εξουσία ενός εμπνευσμένου ηγέτη μεταφέρεται σε ένα μόνιμο αξίωμα ή θεσμό.

ζουν στην πράξη μια ρητή ορθολογικότητα. Παρότι όλες οι φιλελεύθερες δημοκρατίες έχουν ως έρεισμά τους τη νομική – ορθολογική εξουσία, η πατρίδα του Weber, η Γερμανία, αποτελεί ένα από τα καλύτερα παραδείγματα. Το γραπτό της σύνταγμα και οι εκτεταμένοι διοικητικοί κώδικες συγκροτούν ένα πολιτικό και κοινωνικό πλαίσιο που δικαιώνει τον τίτλο της Γερμανίας ως *Rechtsstaat*, δηλαδή ενός κράτους δικαίου.

Επιστρέφοντας στην ευρύτερη έννοια της εξουσίας, θα πρέπει τώρα να παρουσιάσουμε τον κοντινό ξάδελφό της, τη **νομιμοποίηση (legitimacy)**. Οι δύο όροι είναι συγγενείς ως προς το νόημά τους, ωστόσο η νομιμοποίηση είναι ευρύτερος όρος. Η νομιμοποίηση είναι ένα χαρακτηριστικό ενός ευρύτερου συστήματος διακυβέρνησης, εντός του οποίου υπάρχουν τα αξιώματα, ενώ η εξουσία ενυπάρχει σε ένα συγκεκριμένο ρόλο, όπως αυτός του δικαστή. Όταν η εξουσία μιας κυβέρνησης είναι ευρέως αποδεκτή από τους πολίτες της, τότε αυτή περιγράφεται ως νομιμοποιημένη. Εξ ου και μιλάμε για την εξουσία ενός αξιωματούχου, αλλά για τη νομιμοποίηση ενός καθεστώτος.

Παρότι η λέξη legitimacy (νομιμοποίηση) προέρχεται από το λατινικό *legitimare*, που σημαίνει καθιστώ νόμιμο, η νομιμοποίηση υπερβαίνει κατά πολύ την έννοια της νομιμότητας. Ο όρος νομιμότητα είναι τεχνικός και δηλώνει το κατά πόσον ένας κανόνας θεσπίστηκε σωστά, ακολουθώντας δηλαδή

τις δέουσες διαδικασίες. Αντίθετα, η νομιμοποίηση είναι μια ευρύτερη και πιο πολιτική έννοια. Έχει να κάνει με το κατά πόσον ο λαός αποδέχεται την εγκυρότητα συγκεκριμένου νόμου ή του πολιτικού συστήματος εν γένει.

Οι κανονισμοί μπορεί να είναι νόμιμοι, χωρίς να είναι, όμως, νομιμοποιημένοι. Για παράδειγμα, ο πληθυσμός των μαύρων στη Νότια Αφρική, που πλειοψηφεί αριθμητικά έναντι των λευκών που είχαν την εξουσία, θεωρούσε ότι οι νόμοι του απαρχαίνονταν στερούσαν νομιμοποίησης, μολονότι είχαν θεσπιστεί σύμφωνα με το τότε ισχύον σύνταγμα της χώρας. Το ίδιο ισχύει και για πολλούς από τους νόμους που πέρασαν τα κομμουνιστικά κράτη: θεσπίστηκαν σύννομα, και ο λαός τούς υπάκουε, χωρίς όμως να αποδέχεται τη νομιμοποίησή τους.

Ενώ λοιπόν η νομιμότητα αφορά τους δικηγόρους, οι πολιτικοί επιστήμονες ενδιαφέρονται περισσότερο για τη νομιμοποίηση: τον τρόπο, δηλαδή, με τον οποίο ένα καθεστώς κατακτά, διατηρεί και ενίοτε χάνει την πίστη του κοινού στο δικαίωμά του να κυβερνά. Η ταξινόμηση της εξουσίας από τον Weber είναι και εδώ χρήσιμη. Μεταξύ άλλων παραγόντων, η νομιμοποίηση ενός καθεστώτος μπορεί να εδράζεται στην παράδοση, σε ένα χαρισματικό ηγέτη, ή στη συμμόρφωση με το σύνταγμα. Σε κάθε περίπτωση, η νομιμοποίηση κρίνεται στο δικαστήριο της κοινής γνώμης, και όχι στις αίθουσες των δικαστηρίων.

Κράτος και κυριαρχία

Το **κράτος** αποτελεί σήμερα την κυρίαρχη μορφή πολιτικής οργάνωσης στον κόσμο. Υπάρχουν φυσικά ορισμένες ενδιαφέρουσες εξαιρέσεις (Wilde, 2007). Σε αυτές περιλαμβάνονται οι εναπομείνουσες αποικίες

Ένα **νομιμοποιημένο (legimate)** σύστημα διακυβέρνησης εδράζεται στην εξουσία: δηλαδή οι υποκείμενοι στην εξουσία του αναγνωρίζουν το δικαίωμά του να λαμβάνει αποφάσεις.